

Петар Аџанасов,

**ПОВРЗАНОСТА НА
СОЦИОЕКОНОМСКИОТ РАЗВОЈ
И ОБРАЗОВАНИЕТО**

АПСТРАКТ

Важноста на образованието се гледа преку неговото влијание врз економскиот раст и човековиот развој воопшто. Во областа на развојот, инвестициите во човековиот капитал се можеби клучниот фактор. Ова претпоставува дека инвестициите во образованието се услов без кој во едно општество нема развој. По Втората светска војна, очекувањата за улогата на образованието во развојот биле мошне големи. Проширувањето и подобрувањето на образованието се сметале неопходни услови за развојот. Владите на повеќето земји инвестирале многу во образованието. За жал, кон крајот на 20-от век оптимизмот се намалил. Не сите инвестиции во образованието биле одлучувачки за развојот. Притоа, ресурсите најчесто биле недоволни, а квалитетот на образованието не секогаш достиглив. Во овој труд ќе се анализира улогата на образованието и неговата поврзаност со социо-економскиот развој. **Цен-**

Petar Atanasov,

**CORRELATION BETWEEN
SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT
AND EDUCATION**

ABSTRACT

The importance of education is seen through its influence on the economic growth and human development in general. In the field of development, investments made in human capital are maybe the key factor. This means that investing in education is a condition without which no society can develop. After the Second World War, the expectations for the role of education in development had been quite big. The expansion and improvement of education were considered essential pre-conditions for development. The governments of many countries invested a lot in education. Unfortunately, towards the end of the 20th century, this optimism decreased. Not all investments in education were decisive for the development. At the same time, resources were insufficient and the quality of education not always attainable. This work is going to analyze the role of education and its relation to socio-economic development. **The central dilemma to this research is:**

трална истражувачка дилема е: колку се вложува во образованието и дали образованието е гаранција за развојот воопшто. Земјите во развој и средно развиените земји често се советуваат да продолжат да инвестираат во образованието. Образованието остварува, како директни така и индиректни влијанија врз поединците и општествата во целина. Некои од сознанијата за поврзаноста на социо-економскиот развој и образованието ќе бидат компарирани со ситуацијата и искуствата во Република Македонија. Ќе бидат анализирани и образовните сегменти во кои најмногу се иновира и инвестира. Овој труд е обид да се анализираат прашањата поврзани со образованието и социо-економскиот развој и да се елаборираат главните образовни тези од оваа област.

Клучни зборови: социо-економски развој, образование, човеков капитал, земји во развој

how much is being invested in education and if education is in any way a guarantee for development. Developing countries and the countries of medium development are oftentimes advised to continue investing in education. Education has both, direct and indirect influence on individuals and societies as a whole. Some of the knowledge gained regarding the relation of the socio-economic development and education is going to be compared with the situation and the experience in the Republic of Macedonia. We will also analyze the education segments which are mostly innovated and invested in. This work is an attempt to analyze the issues related to education and socio-economic development and to elaborate on the main educational theses in this area.

Key words: socio-economic development, education, human capital, developing countries

Според хроничарите на образованието, по Втората светска војна очекувањата за влијанието на образованието во функција на развојот биле мошне големи. Сепак, во земјите во развој оптимизмот за придонесот на образованието во 1970-те се намалил. Од аспект на практиката, главни проблеми претставувале недоволните или ограничените ресурси и квалитетот на образованието - два фактора од кои многу зависат крајните резултати на процесот на образование. Од теоретски аспект, две основни учења ја разгледувале поврзаноста на образованието со социо-економскиот развој. Теоријата за човечкиот капитал ја застапувала тезата дека вложувањата во човечкиот капитал се исплатливи. Емпириските докази за оваа теорија се корелацијата меѓу бројот на годините поминати во образование и индивидуалното ниво на примања. Погolem број на години поминати во образованието најчесто значеле и поголем приход за поединецот (Shultz, 1971). Корелацијата е очигледна, но не е докажано дека постои и каузалност. Врската била, наводно, повисоката продуктивност на трудот. Истовремено, во земјите во развој стапката на поврат од инвестициите во образованието била повисока од стапката на поврат од физичкиот капитал. Скрининг теоријата ја бранела тезата дека образованието всушност само ја репродуцира социјалната нееднаквост од генерација на генерација. Главната функција на образованието за масите била да ги научи на дисциплина, почит кон авторитет, навременост, послушност, способност за соработка и концентрираност. Голем дел од образованието во земјите во развој е ирелевантно. Заклучокот на оваа теорија е дека образованието ништо не додава на постојните лични способности на поединецот и затоа нема автономно влијание врз продуктивноста. Проширувањето на образовниот систем само придонесува за инфлација на дипломите - кредицијализам. Нема никакво подобрување на продуктивноста. (Szirmai, 2005: 214-9) Во најголем број случаи дебатите во образованието повеќе се засновале на верувања и идеолошки убедувања отколку на емпириски докази. Затоа тезите одат од една во друга крајност.

Анализите се децидни: за земјите во развој, инвестициите во образованието се повеќе од неопходни. Основната писменост сè уште се мери според тоа дали луѓето знаат да читаат и пишуваат и да употребуваат основни аритметички операции. Неписменоста во светот покажува јасна надолна линија. Економскиот развој, според експертите, може да напредува кога писменоста ќе достигне ниво од над 70%. Писменоста на светското население порасна од 70% во 1980 на 80% во 2000. Но, образованието само по себе не е доволно за економски развој. Потребни се инвестиции во физичкиот капитал и функционирање на институциите кои обезбедуваат услови за натамошен развој. Државите, пак, имаат корист од инвестициите во физичкиот капитал кога

нивото на писменост е повисоко и поквалитетно. **Инвестициите само во образованието не промовираат економски раст. Образованието има влијание само ако е надополнето со инвестиции во капитални добра и технологија.** Поимот за комплементарност меѓу инвестициите во физичките капитални добра, човечкиот капитал и технологијата е еден од важните заклучоци на современите истражувања на економскиот раст и технолошките промени. Едно е сигурно: **инвестициите во човечкиот капитал остануваат еден од најважните елементи на успешна развојна стратегија за земјите во развој денес** (Szirmai, 2005: 225). Мора секогаш да се има предвид комплементарноста меѓу инвестициите во човечкиот капитал и другите фактори за одржлив развој. Дали повеќе образование води или не води до побрз економски развој е дилема која се уште се дебатира. Многу автори тврдат дека училиштето не создава човеков капитал. Училиштето не го подигнува нивото на когнитивните вештини или продуктивноста, но може да ги зголеми личните примања бидејќи на работодавачите им сигнализира амбиција и способност (Pritchett, 1996).

Уште еден автор се занимавал со истражувања за поврзаноста меѓу образованието и развојот. Според Кругер (Krugger, 2001: 1130), микро и макро литературата ја истакнуваат улогата на образованието во растот на приходите. Сепак, од микро перспектива не е јасно дали социјалниот поврат на образованието го надминува личниот поврат. Иако има други позитивни елементи, како што се намален криминал и намалена социјална помош, ако се вложува во маргинализираните и обесправените групи. Од макро-економска перспектива и вложувањето во високото образование докажете се понесигурни. Сигурно е само дека зголемувањето на просечните образовни постигнувања генерираат пошироки национални бенефити.

Од средината на 19-от век наваму образованието станува сè повеќе важно во животот на луѓето. Денес, во многу технологии образованието е основен предуслов за високостручна компетентност. Се поставува прашањето: како да се оценува или мери образовниот развој? Важни **индикатори** се процентите на вклученост на популацијата од соодветната возраст во одреден образовен степен. Во теоријата што е достапна, најчесто се разликуваат шест фази на образованието: без образование, незавршено основно, завршено основно, незавршено средно, завршено средно и високо образование. Исто така, еден од индикаторите е времето поминато во образовниот систем. Финансиските индикатори ги покажуваат владините вложувања во образованието според националниот производ, според владината потрошувачка и според трошокот по ученик на различно ниво на образование. Постојат и други параметри, меѓу кои и физичките индикатори, како што се: бројот на наставници,

соодносот наставник-ученик, бројот на образовна инфраструктура итн. Нај-тежок индикатор за мерење е, секако, квалитетот на образованието.

ОБРАЗОВНИ ИНДИКАТОРИ

Еден од основните индикатори е процентот на вклученоста на младата популација во образованието. Податоците за земјите во развој ја анализираат состојбата со **целосната вклученост во образованието**, која прилично се зголемувала од 1960-те наваму. Мал пад на вклученоста имало во 1980-те. Вклученоста на младите достигнала врв во 1999/2000 година - со 77% учество. Според некои податоци се говори за постепено затворање на јазот меѓу образовното ниво на земјите во развој наспроти развиените земји. Во некои земји, растот на вклученоста во секундарното и во високото образование било и поголемо од основното образование. **Подеталните анализи покажуваат дека податоците за целосна вклученост се преоптимистички.** Податоците за вклученоста по училишни години потврдуваат дека реалната вклученост е многу помала. На пример, 18% од сите ученици во земјите во развој на возраст од 6-11 години во 2000-та година воопшто не посетувале основно образование. Особено во Субсахарска Африка, каде што просечно 43% од учениците на возраст од 6 до 11 години не посетуваат основно образование. Голем процент на учениците предвреме го напуштаат училиштето без да добијат диплома. Бројот на **годините поминати во образованието**, пак, пресметано просечно по работник во земјите во развој, се дуплирал меѓу 1960 и 1980 година - од 2,7 на 5,5 години по вработен. Меѓутоа, сè уште постои голем јаз во споредба со развиените земји, каде вработените имаат просечна образовна посетеност од 12 години. (Szirmai, 2005: 229)

Реалната потрошувачка по ученик во основното образование во повеќето земји покажува нагорна линија. Но, не се вложува плански. Трошоците за образование во земјите во развој се доста поголеми во секундарното наспроти основното образование. Исто така, трошоците за терцијарниот степен на образование се сè уште повисоки од трошоците за основно образование. Во 1965 година земјите во развој во образованието инвестирале просечно 3% од нивниот бруто национален производ. Во 1999-2000 година овој процент се зголемил на 3,9%. Истата година богатите земји во образованието инвестирале 5,1%. Но, разликите во бруто националниот производ се огромни, исто како и финансиските средства вложени во образованието.

Сите официјално регистрирани индикатори се однесуваат на **формалното образование**. Постојат многу видови образование што спаѓаат во неформалното образование. Застапниците на овој вид образование веруваат дека тоа

е посоодветно за практичните секојдневни потреби и барања на луѓето отколку формалното образование. Напредокот во информациите и комуникациите создале нови можности во форма на далечинско учење. Ова е особено погодно за руралните области и оддалечените подрачја. Неформалното образование се однесува и на доживотното учење и акумулирање на знаења и вештини, како и на искуството стекнато во секојдневниот живот. Развојот на новите мас-медиуми и средства за комуникација како што се весниците, радиото, киното, телевизијата, интернетот, книгите и списанијата, има големо влијание врз универзалното учење на сите генерации.

Од една страна, земјите во развој се приближуваат кон **универзално основно образование**. Од друга страна, во овие земји учеството во секундарното и високото образование денес е поголемо отколку што било во Франција, Англија и Германија во 1950 година. Ова би значело дека државите сфатиле дека инвестициите во образованието се неминовни ако сакаат да чекорат по патот на прогресот. Различни земји давале различен приоритет на различните степени на образование. Некаде приоритет било основното образование, а некаде, пак, секундарното или високото образование. За да се надминат одредени состојби, во Дакар, во 2000 година, Светскиот образовен форум формулирал 6 поважни образовни цели. Меѓу нив биле и следните цели: до 2015 година да се обезбеди сите деца да имаат пристап до основното образование; да се подобри нивото на писменост кај возрасните за 50% и, до 2015 година да се постигне родова еднаквост во образованието. Според извештаите на УНЕСКО (UNESCO, 2002) до сега се постигнати добри резултати: 84 земји со 32,4% од светското население ќе ги исполнат сите три цели, 43 земји со 35,8% од светската популација ќе исполнат барем две од трите цели, додека 28 земји нема да исполнат ниту една од овие цели. Последната категорија вклучува повеќе од 25% од светските граѓани. Се работи за најмалку развиени земји чии проблеми тешко дека ќе се решат во скоро време, како економски така и образовни. Сепак, без инвестиции во образованието - нема развој.

ОБРАЗОВНИ ПРОБЛЕМИ

Од крајот на 1970-те, стапката на раст во образовната инфраструктура почнала да опаѓа. Наспроти ова, **барањата за образование континуирано растеле** поради повеќе причини, но и поради порастот на популацијата. Овој јаз меѓу барањата за повеќе образование и **ограничените и расположиви ресурси** постојано се зголемувал. Затоа мора да се внимава на ефикасноста на образованието во однос на инвестициите, кои секогаш ќе бидат недоволни. Намалувањата, пак, најмногу ќе влијаат врз основното образование на кое неоправдано му се посветува најмало внимание. Ограниченоста на ресурсите,

до одреден степен, може да се надополнува со вложувања од страна и на приватниот сектор.

Владите на посиромашните земји многу **малку внимание посветувале на образовните содржини**. Најчесто образовните содржини се копирани од западните системи на образование кои, пак, се најчесто несоодветни за условите и потребите на граѓаните од сиромашните земји. Образованието е, по дефиниција, фокусирано на подготовката за испити и учењето на памет. Кога завршува образовниот процес не е мерливо, колку всушност учениците имаат научено. **Образовната вклученост не гарантира образовни резултати и постигнувања.**

Образовните системи и во земјите во развој без исклучок биле копии на западните модели. Речиси и да **не биле вклучувани локалните теми**. Јазикот во образованието бил најчесто јазикот на поранешната колонијална сила. Модерното образование насекаде ги рефлектира социјалните и технолошките достигнувања на образовните системи на доминантните нации во светското општество. Образованието има задача да ги спои животниот контекст на луѓето во неразвиениот дел на светот и сознанијата од модерниот развиен свет. **Многу малку се посветува внимание на земјоделството.** Образовните содржини се ориентирани исклучиво кон современите урбани простори од општеството. Основното образование не е прилагодено на потребите на младите во руралните неразвиени подрачја. Не само во основното образование, туку и во секундарното и во високото образование, предметите со рурални теми се реткост.

Речиси сите автори се залагаат за **попрактична ориентација на образованието**. Иако, реформите во оваа насока секогаш предизвикаат отпор кај студентите бидејќи за нив образованието е важен елемент за вертикална социјална мобилност. На пониското стручно образование се гледа како на пречка за вертикалната промоција, иако само мал број студенти имаат шанси за влез во повисоките нивоа на образование и високото општество. Мора да се каже и дека досегашното искуство со стручното образование е разочарувачко (Szirmai, 2005). Вештините што се учат на училиште тешко се применуваат во практиката. Овде особено е важно во која дејност и за какви вештини или практични умешности се работи. Но, факт е дека ако не се работи за конкретни вештини, образованието често не дава придонес кон практиката.

Пристапот до образовните институции е доста нееднаков. Најпрвин, има огромна разлика меѓу урбаните и руралните подрачја. Руралните подрачја заостануваат и со партиципацијата и со квалитетот на образованието зад урбаните структури. Постои **нееднаквост во образовната партиципација меѓу**

мажите и жените. Во земјите во развој, во секундарното и во високото образование жените се далеку зад мажите. Колку што е повисоко нивото на образование, толку повеќе се зголемуваат родовите диспаритети. Две третини од сите неписмени на светско ниво се жени. Најголема е неписменоста во арапските земји, Јужна Азија и Субсахарска Африка. Образованието на жената е, исто така, важно и за економскиот развој. Во изминатите 20 години учеството на жената е зголемено во сите нивоа на образование. Во земјите во развој севкупниот индекс на родов паритет е зголемен од 0,86% на 0,92%, и тоа во периодот меѓу 1990 и 1999. Нееднаквоста произлегува и од **социо-економскиот статус на семејствата** од кои потекнуваат учениците. Поверојатно е дека, децата на добротоечките родители или децата од доминатната етничка група ќе напредуваат во повисоките степени на образование. Иако, постојат земји каде пристапот до повисоките нивоа на образование е доста отворен и либерален и за пониските социо-економски слоеви.

Во земјите во развој има голема **дискрепанца меѓу образованието и пазарот на трудот.** Агрикултурното образование е речиси непостоечко во земјите каде земјоделството е главен извор на вработување или средство за живеење. Следно, партиципацијата во секундарното и високото образование расте многу побрзо од потребата за високообразовани лица на пазарот на трудот. Произведени се многу повеќе лекари од медицински сестри, многу повеќе инженери од квалификувани мајстори, итн. **Притоа, луѓето со повисоко образование ги елиминираат оние со пониско образование.** Многумина се веќе прешколувани за нивните работни места. Ова се одразува и на квалитетот на образованието во негативна смисла. Сè е насочено кон тестовите и оценките, а содржината е второстепена.

Сега се раѓа **нова невработена група со високо образование.** Инвестициите во високото образование, веројатно, можеле да се пренаменат и да бидат многу попродуктивни во основното образование. По промоцијата на високообразовните кадри започна и одливот на мозоци од посиромашните кон побогатите земји. На овој начин, социјалните бенефити од образованието не само што немаат поврат туку и се одлеваат во побогатите земји. **Една од препораките на УНЕСКО е, да се обрне поголемо внимание на основното образование.** На ова ниво е најголема стапката на социјален и личен поврат - споредено со другите нивоа на образование. Во основното образование може да се направи многу повеќе со многу помалку. Меѓутоа, образовните политики ги кројат политички влијателни структури, а тие најчесто акцентот го ставаат на повисоките нивоа на образование или, пак, планираат само врз база на социјалната побарувачка.

Планирањето врз база на економска оправданост ги зема во предвид трошоците на различни видови на образование по глава на ученик, како и директните и индиректните финансиски бенефити од образованието. Анализите покажале дека повратот е многу поголем кај инвестициите во образованието отколку кај инвестициите во физички капитални добра. Други анализи, пак, покажале дека повратот кај општото секундарно образование е поголемо отколку кај стручното образование. Трети анализи, кои се и најмногубројни, особено во посиромашните земји, покажале убедливо најголем поврат кај основното образование. Свкупно, жената има поголем поврат од инвестициите во образованието. Но повратот е повисок кај мажите (20%) од земјите во развој наспроти жените (13%). Жената добива поголем поврат од средното образование (18% наспроти 14%). (Psacharopoulos, Patrinos, 2001)

Постои голем јаз меѓу планирањето во образованието и образовната практика. Плановите се обично апстрактни, а секогаш има големи проблеми и со имплементацијата и со недоволните ресурси. Ова објаснува зошто многу реформи останале само на нивото на планирање.

КАДЕ СМЕ НИЕ ПО ОВИЕ ПРАШАЊА

Мора да се каже дека, најчесто, образованието е многу ценето од страна на родителите, како инструмент за промоција на нивните деца, и за таа цел образованието е често приоритет во нивните домашни семејни буџети.¹ Меѓутоа, во нашиот образовен процес многу работи не се стандардизирани за да го дадат потребниот ефект и резултати. Да видиме кои се целите на државата во рамките на **образовната политика**. Со Националната стратегија за развој на образованието 2005-2015 (Ministry of Education and Science, 2004) Владата имаше намера да ја направи Македонија еднаков и почитуван партнер на пошироко ниво. Планирани беа повеќе стратешки цели во различни области, меѓу кои поважни, од аспект на оваа анализа, се: образованието за сите преку обезбедување еднаквост во образованието и подигнувањето на образовните, културните и економските компетенции на македонското општество. Образованието беше и еден од четирите стратешки приоритети назначени во Националната програма за работа на Владата² во 2008-2012 година, а како главни иницијативи поддржани од Владата, меѓу другите, беа: проширување на осумгодишното во деветгодишно основно образование (реализирано), подобрување на училишните курикулуми (во фаза на реализација), воведување нови часови по странски јазици, физичко воспитување и информатика

1) <http://www.britishcouncil.org/eumnd-information-background-macedonia.htm>

2) http://www.unicef.org/ceecis/FYR_Macedonia.pdf

(се реализираат), воведување матура на крајот на средното образование и воведување институционален мониторинг на наставниците. Сите овие цели беа дефинирани поради нискиот статус на образование на населението кое не кореспондира со идеите за вклучување на македонското стопанство и општество во современите текови. За жал, образовниот сектор кај нас се уште како приоритет го има намалувањето на разликите меѓу руралните и урбаните средини, како и меѓу развиените и многу неразвиените општини. Тука разликите се како контрастите меѓу 19 и 21 век. Ако Скопје живее во 21-от век, многу региони во државата се уште немаат основни услови за живот а не само недостиг на услови за квалитетно образование. Националната стратегија 2005-2015 дефинираше повеќе полиња за интервенција, меѓу кои поважни се секако подобрувањето на квалитетот на наставниците, условите за учење, училишната инфраструктура и пристапот до образовните институции. Сè беше ставено во функција на спречување на производството на кадар со ниско образование, кој тешко би се вклопил во модерните технологии, како и елиминирање на социјалното исклучување. Владата направи неколку важни интервенции. Сепак, се чини дека на полето на предучилишното образование е малку направено.

Финансиите за образование не се силна страна на политиката на Владата, а процентот што се одвојува не е секогаш ист. Во севкупни рамки, финансиите што се одвојуваат за образованието се мали. Податоците за 2006 говорат за 2,9% одвојување од Бруто националниот производ. Постои и податок за 3,5% одвојување во 2006 година. Податоците говорат и за 3,8% издвојување во 2007 година (UNICEF, 2008a). Временски гледано, од 2001 до 2007 година имало позитивен тренд на зголемување на финансиите од 38%.³ Финансирањето било стабилно од 2003-2005, потоа опаднало, и повторно се зголемило во 2007 година. Исто така, финансиите за образование во 2009 година наспроти 2008 се зголемиле за 40% (Center for Research and Policy Making, 2009). Ова зголемување е во функција на доделувањето бесплатни книги за сие ученици во основното образование, превозот на ученици, целосната вклученост во средното образование, и други трошоци. Наспроти ова, просекот на земјите од регионот за 2008 година е 4%. Кај нас, од 2006 година наваму процентот расте, но уште ќе мора да се стори ако Владата сака да го постигне нивото од 5% од БНП до 2015 година. (UNICEF, 2008b) Според анализите на Обединетите нации, финансирањето во основното образование во Република Македонија е многу сиромашно ориентирано. На пример, фондовите алоцирани за основното образование претставуваат меѓу 44% и 57% од целосниот

3) http://www.nationmaster.com/graph/edu_pub_spe_on_edu_tot_of_gdp-education-public-spending-total-gdp

буџет за образованието. Повеќе од 85% од овие финансии се за плати на наставниците, што говори дека инвестирањето во подобрување на квалитетот на образованието не предизвикува поголемо внимание во Владината политика. Барем декларативно, политиките на Владата се насочени кон стимулирање на квалитетот во образованието. Мора да се каже дека, по осамостојувањето на државата а и по конфликтот од 2001 година, во образованието се слеаја многу странски донации и фондови по најразлична основа. Исто така, се чини дека, барем со овие средства, не се постигна посакуваниот ефект, а парите веројатно се неефикасно потрошени.

Владата беше до некаде успешна во зголемувањето на **вклученоста во предучилишното, средното и терцијарното образование**. Последниве 2-3 години има извесни подобрувања на вклученоста во средното и во високото образование. Според многу податоци Македонија заостанува зад просеците на вклученост во регионот на Југоисточна Европа. На пример, просекот на вклученост во терцијарното образование е 30%, за разлика од регионот на Југоисточна Европа (35%) и регионот на Централна и Источна Европа и Русија (43%). Просекот на вклученост во основното образование е 92% (последните податоци говорат за 95% вклученост), со речиси 0% повторување, додека вклученоста во средното образование е 82%. (UNICEF, 2008a) Во периодот од 2004-2008 година вклученоста на младите во средното образование порасна од 85% на 95%. Досега речиси 40% од младите не завршувале средно образование, а способностите на оние што завршиле не се во согласност со меѓународните стандарди. Друга анализа, пак, зборува за само 11% учество во преучилишниот период до 7 годишна возраст.⁴ (UNICEF, 2008b) Ова се енормни разлики во однос на невклучените деца и се чини дека можеби ова е најприоритетна цел за Владата и општеството. Организирано предучилишно образование може да е многу ефикасно во однос на интеркултурната училишна средина, како за децата така и за родителите, и во однос на трасирањето пат за поинклузивно и потолерантно општество. Важен податок е дека вклученоста на децата во основното образование опаѓа во зависност од богатството на семејството, образованието на мајката и етничката припадност. Генерално, во Македонија, стапките на вклученост во повисокото образование се многу пониски споредено со земјите од Европската унија. Она што е важно за планерите во образованието е, дека бројот на децата кои секоја година се вклучуваат во образовниот процес е сè помал. Така, во 1989 година се запишале 34.608 деца а во 2002 година 27.761 ученик. Владата како приоритет во високото образование го прогласи зголемувањето на бројот на студенти - од 2212 на 100,000 жители на 3500 студенти до 2015 година.

4) http://www.unicef.org/tfymacedonia/MK_SITAN_ENG.pdf

Еднаквоста во **пристапот до образованието** е сè уште голем предизвик за Владата. Постојат многу јазови во процесот на образованието и вклученоста на суб-националните групи. Најголеми разлики се јавуваат меѓу урбаните и руралните региони, како и меѓу Македонците и Ромите. Во однос на пристапот кај секундарното образование, поделбите по богатство и етничност се речиси еднакво истакнати како и регионалните разлики. Се смета дека вклученоста и подигањето на квалитетот на образованието на најсиромашните групи ќе даде најдобри резултати во однос на намалувањето на сиромаштијата. (UNICEF, 2008b) Еднаквиот пристап и подобрувањата во квалитетот на образованието би требало да имаат позитивен ефект кај намалувањето на сиромаштијата и на социјалната исклученост. Кај пристапот најмали се разликите во однос на родовата вклученост и присуство во образовниот процес. (UNICEF, 2008a) Овој заклучок е малку поинаков кога зборуваме за девојчињата од руралните региони или за девојчињата од посиромашни семејства или, пак, од одредени етнички групи кои се со поголем ризик од исклучување од образовниот процес. (UNICEF, 2008b) Особено има проблем со девојчињата од исламска вероисповед, во руралните подрачја, каде родителите се главната пречка за нивно невклучување во образованието поради различни причини, посебно поради рано стапување во брак. За многу од нив тука завршува и нивното образование. Исто така, жените како историски и политички фигури се главно отсутни од учебниците, а се чини дека родовиот баланс не е институционално прифатен како водечки принцип во образованието. На пример, во основното образование доминираат жени-наставнички, додека во средното образование доминираат мажите. Во Македонија како јазик на инструкција во основното и средното образование се користат: македонскиот, албанскиот, турскиот и српскиот. Мора да се каже дека Владата направи повеќе чекори во правец на олеснување на пристапот до образовните институции и на лицата со специјални потреби. Постојат 45 училишта, со вкупно 978 ученици со специјални потреби, иако многу од нив се вклучени и во стандардните основни училишта.

Квалитетот на образованието е, исто така, тешко постиглива категорија. Од сите држави во регионот што учествуваа во меѓународни тестирања (PISA 2000, PIRLS 2003, TIMSS 2006) Македонија беше последна во сите според писменоста и математички тестови - под меѓународниот просек. Иако нема лош сооднос меѓу учениците и наставниците, просекот е 19 ученици на еден наставник, најголем проблем се чини дека се неефикасноста поради старомодното учење на памет и поради малата поддршка што наставниците ја добиваат од училиштето во подготовката за наставата. Имено, еден од приоритетите на Владата е подобрувањето на квалитетот на стручноста и социјалните компетенции на учениците. Се презедоа одредени мерки со проектот

Модернизација на образованието и обуката на наставниците, но мора да се направи повеќе.

Потребна е сериозна **реформа на образованието**, на сите нивоа, за да се обезбеди работна сила што ќе биде употреблива и компетитивна, пред се, на домашниот пазар. Засега, образованието и тренинзите едноставно не успеаја да држат чекор со потребите на пост-транзициската економија. (UNICEF, 2008b) Наставниците користат главно застарени дидактички наставни методи. Во примарното и во секундарното образование постои недостиг од наставни методи со учество, а курикулумите се застарени и нефлексибилни. Не се поттикнува креативност, тимска работа, критичко мислење и решавање на проблеми. Образованието не ги подготвува учениците за доживотно учење, туку им дава само формални знаења со кои се поминуваат училишните тестови. Се уште постои практика на „мала корупција“ кај наставниците од кои единствено зависат оценките кои понатаму се важни за запишување во повисок степен на образование. Особено фаворитизмот и дискриминацијата, која Владата се обидува да ја сузбие со екстерното тестирање, наидува на сериозни опструкции од самите наставници и училишта. Главната идеја за зголемување на издвојувањето на 5% од БНП се соочува со проблеми во време на финансиска криза. Но постојат и други проекти, како што се бесплатни учебници за основното и средното стручно образование, задолжително средно образование, информатика и два странски јазици како задолжителни предмети, и пристапот и контролата на квалитетот на образованието преку стандардизирани тестови. Се вовеле 9 годишно основно образование, во учебната 2008/2009 година во средното образование се опфатени 95% од учениците а целта е 100% партиципација, во овој момент државата финансира пет државни универзитати, меѓу кои еден на албански јазик. Во овој момент, секој што е во образовниот процес, во него ќе помине задолжителни 12/13 години, што е податок кој треба да не радува и е во согласност со развиените земји. Теоријата потврдува дека годините поминати во образованието се гаранција за поголеми примања во текот на кариерата. Се уште имаме и просечно 98.2% писменост кај мажите и 96.1% писменост кај жените. Тоа значи дека не чека уште работа.

ЗАКЛУЧОК

Образованието не е гаранција за развој. Големите надежи не секогаш се исполнувале во однос на вложувањата во процесот на образование. Сепак, образованието е сè уште еден од поважните елементи во процесот на развој. Земјите во развој се советувани да продолжат да вложуваат во образованието. (Szirmai, 2005: 253) Треба да се вложува во сите степени на образование.

Но, процентите на вложување би се разликувале во однос на конкретната држава. Кај посиромашните земји или земјите во развој најголемите вложувања мора да се во основното образование, а можеби дури и во предучилишното образование. Тука може да се постигнат многу поголеми резултати со многу помалку.

Напредокот на цивилизацијата, особено современата, се должи најмногу на институционализирањето на образованието и на придобивките од резултатите на научните дисциплини. Бројките се бројки, но квалитетот на образованието ја прави основната разлика меѓу богатите и сиромашните земји. Заклучокот е дека, образованието не е гаранција, но е предуслов за општествениот развој. Затоа и Република Македонија треба да вложува во образованието. На прво место треба да се квалитетот на образованието и зголемувањето на финансиите, на второ место пристапот и вклученоста, итн. Зашто, без првите приоритети вторите не може да дадат добри резултати. Сите дополнителни планирања и проекти треба да бидат само надградба на основната цел - **поквалитетно образование.**

Литература:

Center for Research and Policy Making. (2009). *How to reach 100% Enrollment in Secondary Schools?* Скопје: Center for Resrach and Policy Making.

Krueger, A. L. (2001). Education for Growth: Why and For Whome? *Journal of Economic Literature*, XXXIX, 1101-1136.

Ministry of Education and Science of the Republic of Macedonia. (2004). *National Strategy for the Development of Education in the Republic of Macedonia 2005-2015*. Скопје: Ministry of Education and Science of the Republic of Macedonia.

Министерство за образование и наука. (2007). *Концепција за деветгодишно основно воспитание и образование*. Скопје: Биро за образование.

Pritchett, L. (1996). *Where Has ALL the Education Gone?* Washington: The World Bank.

Psacharopoulos, G. P. (2001). *Returns to Investment in Education: A Further Update*. Latin America and the Caribbean Region: The World Bank.

Schultz, T. (1971). *Investment in Human Capital: The Role of Education and Research*. New York: The Free Press.

Szirmai, A. (2005). *The Dynamics of Socio-Economic Development*. Cambridge: Cambridge University Press.

UNESCO. (2002). *The 2002 Global Education for all Monitoring Report: Is the World on Track?* Paris: UNESCO.

UNICEF. (2008). *Children in FYR Macedonia - A Situational Analysis*. New York: UNICEF.

UNICEF. (2008). *Country Profile - Education in FYR Macedonia*. New York: UNICEF.